

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0255

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUADRAGESIMUM
SEPTIMUM.

XLVII. HOOFDSTUK.

*Folium intinctus. Daun Salam.**Het Indoop-bladt.*

HÆc arbor potissimum frutescit, aliquando autem arbuscula est crus crassa, quumque præterea ad arboris rubræ seu Aycou genus pertinere videatur, inter arbores eam locare volumus.

Plerumque itaque frutescit instar Guajavi silvestris, cujus truncus pedem crassus est, qui rachides emittit rectas & graciles, cortice glabro & fusco obductas. Harum folia ample sunt extensa, bina sibi obposita, brevibus petiolis insidentia, undè & sibi quasi adcumbunt, suntque minora & angustiora, quam in ulla alia Aycou specie, très quatuorve pollices longa, binos lata, superius acuminata, & integra, multæ autem costæ transversales ad oras in sinus excurrunt, uti in reliquis Aycou speciebus, folia autem superne intense sunt viridia, inferne pallide virentia, saporis aciduli, odoris gravis, qui incolis aromaticus habetur.

Flos oblongo infidet capitulo, flores referens Jambosæ albæ vel Guajavi, minor vero est, plurimisque staminibus gaudet, huic fructus subcrefcit more Jambosarum vel Caryophyllorum, magnitudine ovi Columbini, qui albus est, & ab uno latere compressus ac planus, superne coronula umbilicatus, instar Jambosæ, saporis aciduli, intusque ingens continet officulum rugosum. Optime hic fructus illam Jambosæ silvestris speciem refert, quæ Jambu Sakkelät dicitur, sed non edulis est. Ejus lignum illi Aycou simillimum est, sed durius, & tenuioris substantiæ, attamen tignis non inservit.

In campis crefcit planis & in levibus silvis copiose circa castellum Victoriam, ejus fructus Junio observantur.

Nomen. Latine *Folium intinctus*, juxta Malaiense *Daun Salam*, h. e. intinctus folium a subsequenti ejus usu, Amboinice in Leytimora *Kepa*. Quidam illam vocant *Aycou tuba*, quum ejus folia subtus glauca sint uti in *Tuba sterili*, re vera autem nil aliud est quam *Aycou frutescens*.

Ufus. Quum ejus folia acidulum Indis gratum saporem gerant, hinc carni & piscibus incoquantur, ut juri gratum concilient acorem cum levi adstrictione, undè & nautæ in fasciculos hæc collecta secum ducunt, immo ex Java in Amboinam illa deducunt, quum ipsis ignotum sit hic quoque obcurrere, talia acidula condimenta & intinctus ipsis salutare habentur in mari, atque hinc nomen obtinuit arbor. Stupidis vero Amboinensibus nullo sunt in usu, atque Malaienses quidam mihi indicant in Java quoque crescere, ibique jucundioris esse saporis Amboinensibus: Lignum vero ipsis aliquando inservit pro manubiis instrumentorum, quum durum & solidum sit instar Caryophylli silvestris. Arboris cortex ab Amboinensibus adhibetur ad Papadam coquendam, undè & inter *Oebat Papeda* numeratur.

Hitoenses hanc habent *Aycou Boppo* speciem, cujus vulgaris seu latifolia supra libr. 4. cap. 40. describitur, ejusque altera seu angustifolia hæc *Daun Salam* habetur.

Rumphii Appendix hisce aucta est.

Vera Daun Salam Bataviâ Ao. 1693. adlata, inque horto meo adulta, foliis cum superiore conveniebat Amboinensi, ejus enim folia late distabant in ordines sibi obposita & fere sessilia, formæ supra descriptæ; junioris vero arbusculæ sex. septemve pollices longa erant, ipsorumque venulæ juxta oras in sinus concurrebant, saporis parum aciduli, haud tamen adeo gratum exhibebant saporem, licet in Java tenera folia instar *Ulang Ulang* cruda edantur, ac forte inde etiam Baleyensibus dicitur *Jangang Ulang*.

Fructus illos *Jambolanæ* seu *Djuet* referunt, sunt vero minores & rotundiores, saporis aciduli & adstringentis.

Hujus

Dit is meestendeel een beester, doch werd zomtyds een boompje van een dye dik, en om dat 't daar en boven onder de geslagten van Arbor rubra of Aycou schynt te beboren, zo hebben wy hem plaatze onder de bomen gegeven.

Het blyft dan meest een beester, gelyk de wilde Gujavos, met een stam van een been dik, regte en ranke ryskens, een effene en bruyn-rosse schorffe. De bladeren staan wyd, en altyd 2. en 2. tegen malkander, op korte steeltjes, die dezelve na malkander buigen, kleender en smalder, als aan een ander geslagt van Aycou, 3. en 4. duymen lang, 2. dito breed, na voren toegespitst, met effene kanten, veele dwers-ribben lopen met bogen aan de kanten te zamen, gelyk aan alle Aycous te zien is, boven loot-groen, onder bleek-groen, van smaak zuuragtig, en wat sterk van reuk, het welk de Inlanders voor Aromaticq houden.

De bloem staat op een langwerpig knopje, en gelykt de witte Jamboezen of Gujavos, doch is kleender en digter van draden, daar onder groeyt de vrucht, op de manier als de Jamboezen of Nagelen groeyen, in de grootte van een duiven-ey, wit, en aan de eene zyde een weinigt plat, boven met een kroontje of navel, gelyk de Jamboezen, van smaak zuurachtig, van binnen met een groote gerimpelde steen. Zy gelyken zeer na die soort van wilde Jamboezen, die men Jambu Sakkelät noemd, doch zyn niet eetbaar. Zyn hout is de Aycou gelyk, doch wat harder en fynder van stof, echter tot 't timmeren niet gebruykelyk.

Het wast op vlakke velden, en in kreupel-boschen, veel omtrent 't Kasteel Victoria, de vruchten ziet men in Juny.

Naam. In 't Latyn *Folium intinctus*, na 't Maleysche *Daun Salam*, dat is blad des indoops, van zyn volgende gebruyk. Amboins op Leytimora *Kepa*. Zommige noemen 't Aycou tuba, om dat de bladeren van onderen groen-blaauw zyn, gelyk aan de *Tuba sterilis*, en 't is in der daat anders niet, dan een beesteragtige Aycou.

Gebruik. Dewyl deze bladeren van een rynsche, en by de Indianen aangename smaak zyn, zo werdenze gebruykt by vleesch en visch te koken, om het zap een aangename zuurte te geeven, met een kleene zamentrekking, daarom voerenze de Zeevarende met bosjes by bun, ja brengenze zelfs van Java in Amboina, dewylze niet weten, datze hier ook vallen; diergelyke zuure zauce en dopinge boudenze gezont op zee, en daar van hebben de bladeren haren naam. By de botte Amboinezen zynze in geen gebruyk, ook verklaarden my eenige Maleysers, dat die op Java wassen aangenamer van smaak zyn dan de Amboinezen, alleenlyk dient bun 't hout, zomtyds tot stelen aan gereetschapen, om dat het hard en styf is, gelyk 't wilde Nagel-hout. De schorffe werd by de Amboinezen gebruykt in 't koken van de Papeda, en daarom ook onder de *Oebat Papeda* geteld.

De Hitoëzen houden 't voor een Aycou Boppo, waar van 't gemeene of breedbladige boven in 't 4. Boek, Kapittel 40. beschreven is, en voor 't tweede of smalbladige boudenze dit Daun Salam.

Het Aanhangel van Rumphius is hier mede vermeerderd.

Het opregte Daun Salam van Batavia Ao. 1693. gebragt, en in myn thuyn opgeschoten, quam in bladeren meest overeen met het bovenstaande Amboineze; want de bladeren stonden in wyde tusschen-plaatzen, en in ryen regt tegens malkander, schier zonder voetje, van gedaante als boven staat, doch aan 't jonge boompje waarenze wel 6. a 7. duymen lang, en haer adertjes liepen langs de kanten met bogten t'zamen, van smaak een weinigt zuuragtig, doch van geen zonderlinge aangenaamheid, boevenel men op Java de jonge bladeren als *Ulang Ulang* raauw eet, en misschien ook daarom by de Baleyers genaamt *Jangang Ulang*.

De vruchten zullen zyn als Jamboelaens of Djuet, doch kleender en ronder, mede zuurachtig en zamentrekende van smaak.

De

Hujus arboris folia a Javanis piscibus adcoquuntur, ut ipsorum cœnosum odorem & saporem tollant. Hunc in finem primo supra ignem leviter torrenda sunt, unde gratum spirant odorem, tumque piscium condimento adduntur: In Java in perfectam excrefcit arborem.

Huic maxime adfinis est alia arbor, *Daun Parawas* dicta, quam quidam cum præcedenti confundunt, *Parawas* autem non in altam excrefcit arborem, sed tantum frutescit, qui longis suis flagellis aliis sese immiscet herbis, ac potissimum obcurrit juxta fluminum ripas circa Bataviam: Ejus folium brevius ac rotundius est illis præcedentis, atque costæ magis per longitudinem decurrunt, magisque protuberant, nec istas gerit transversales venulas, quæ in præcedentis observantur folio, hoc vero longioribus insidet petiolis, qui cum nervo medio inferius nigerrimi sunt. Hujus arboris odor & sapor aromaticus quoque magis est, ipsiusque fructus ignoti sunt, immo ipsis Javanis: Ejus folia in fasciculos conliguntur, atque in Javanorum cistis aromaticis venduntur ad usum Medicum, hæc enim folia cum *Mussi* & *Coriandro* contrita, abdomini puerorum inponuntur contra ipsius tormina.

De bladeren dezès booms werden by de Javanen meest gebruykt by vissen te koken, om dezelve de modderachtige reuk en smaak te benemen; tot dien einde moet men ze eerst over 't vuur houden, en half braden, waar doorze een aangenaamen reuk krygen, en dan in de visch-zop doen; op Java wert het een volkomen boom.

Hier mede heeft groote gelykenisse een andere boom, *Daun Parawas* genaamt, het welk zommige met het voorgaande vermengen; doch *Parawas* wert geen boogen boom, maar blyft een struyk, die met zyn lange ranken over andere ruygtens slingert, en meest te vinden is langs de rivier-kanten omtrent Batavia. Het blad is korter en ronder dan het voorgaande, zyne ribben lopen meer in de lengte, en steeken meer uyt, zonder de veele dwers-ribbeks, die men aan 't voorgaande ziet, ook met merkelyker voetjes of steelen, zynde den steel en de middel-zenuwe pik-swart van onderen, reuk en smaak is ook speceryachtiger. De vruchten daar van zyn onbekend, zelfs by de Javanen. De bladeren werden in bondeltjes gebonden, en in de Javaanse kruid-doozen verkogt tot eenig Medecyn, want de bladeren met *Mussi* en *Coriander* gewreven, werden gespreid op den buyk der kinderen tegens buypyn.

CAPUT QUADRAGESIMUM OCTAVUM.

Lignum Mucosum. Caju Lapia.

Hæc est arbor silvestris, longa angustaque gerens folia instar *Bintangor Oetan*, verum non ita hæc scabra sunt, quinque, sex, & novem pollices longa, binos & tres digitos lata, vetustarum vero arborum tantum quinque & sex digitos longa sunt & binos lata, superne glabra, inferne paucis ac subtilibus venis transversalibus donata, ad oras arcte & subtiliter serrata, ita ut vix dignosci possit, facillime autem decidunt folia, quæ irregularia ramulis insident, atque inferiora semper breviora sunt superioribus.

Flos primo rotundum refert capitulum, magnitudine *Myrtilli*, qui calici insidet pentapetalo, firmo, & retrorsum flexo, atque dein sese aperit in quinque concava & fordide albicantia petala, intus repleta brevibus staminibus, crassas & flavas antheras gerentibus, instar feminis cujusvis duras, in illorum centro pistillum locatur, quod in fructum excrefcit, qui oblongus est, pentagonus instar illius *Udani*, atque in quinque dehiscit partes, inter quas quinque plana & oblonga locantur semina, stilo intermedio conjuncta, Majo autem observatur.

Arboris lignum longis ex fibris constat, estque album, solidum, ac quodammodo ruffum, fere instar illius *Bintangoræ silvestris*, atque satis durabile, & ædificiis aptum, si sicco casum fuerit tempore.

Ejus cortex crassior est illo *Bintangoræ*, glaber quoque, atque si decorticetur, facile disrumpitur instar illius *Bintangoræ*, facillime autem a truncò separari potest. Si truncus incidatur, per aliquod tempus lymphamucosa exstillat instar *Papedæ*, quæ mox condensatur, unde & nomen suum fortita est hæc arbor.

Nomen. Latine *Lignum mucosum*. Amboinice & Malice *Caju Lapia* & *Ay-Lapia*.

Locus. In Amboinæ montibus crescit, ac potissimum in *Leytimora*.

Ufus. Lignum oportet sicco anni tempore cedere, sique penitus sit siccum, ædium tectis inservire potest, quum sit leve ac satis durabile, si vero nimis recens adhibeatur, costas facile generat, atque circa solum cito putrescit. In *Leytimora* multum expetitur ad tectorum opera, quum longa exhibeat tigna, recens vero grave est, ac proin difficile est illud ex silvis petere, tarde etiam exsiccat; ejus cortex contritus, atque sub aqua rupibus intrusus, anguillas enecat, ita ut mortuæ per aquas fluctuent.

Caju Lapia, quæ hujus parvifolia species a Sorianibus habetur, multo minor gerit folia, quatuor & quinque pollices longa, binos lata digitos, ab utraque parte acuminata fere usque ad ipsum ramum, sessi-

XLVIII. HOOFDSTUK.

De slymerige Hout-Boom.

It is een wilde boom met lange en smalle bladeren, gelyk die van *Bintangor Oetan*, doch zo styf niet, 5. 6. en 9. duymen lang, 2. en 3. vingers breed, doch aan de oude boomen zyn ze maar 5. a 6. duymen lang, 2. dito breed, boven glad, beneden met weinige en subtile dwers-ribbeks, aan de kanten digt en donker gezaagt, zo dat men 't qualyk merken kan, en ligt afvalen. Zy staan zonder ordre aan de steelen, en de agterste zyn altyd korter dan de voorste.

De bloem is eerst een ronde knop, in de grootte van *Myrtilli*, staande op een voetje van 5. styve en agterwaarts gebogene blaadjes gemaakt, zig openende in 5. bolle en vuyl-witte blaadjes, binnen uitgevult met korte draatjes, dragende dikke en geele noppen, zo hard als eenig zaad, in de midden verbergende een heuveltje, uyt het welk de vrucht wert. Zy is langwerpige, vyfhoekig, gelyk die van *Udani*, en opent baar in 5. stukken, tusschen dewelke leggen 5. platte en langwerpige zaaden, en in de midden een pilaartje, men vindze in May.

Het hout is langdradig, wit, digt, en een weinige na 't rosse trekkende, bykans als bosch-*Bintangor*, redelyk durabel als 't in de drooge tyd gekapt werd, en tot den buysbouw bequaam.

De schorsse is dikker als die van *Bintangor*, ook effen, en 't breekt in 't schillen ligt af, gelyk aan 't *Bintangor*, zy laat baar insgelyks zeer ligt van den stam afschillen. Als men in den stam kapt, loopt 'er voor een poos een slymerig water uyt als *Papeda*, waar van by den naam heeft, 't welk straks opdroogt.

Naam. In 't Latyn *Lignum Mucosum*. In 't Amboinsch Maleyts *Caju Lapia* en *Ay-Lapia*.

Plaats. Hy wast in 't Amboinsche gebergte, meest op *Leytimor*.

Gebruik. Het hout moet in de drooge Moesson gekapt werden, en als 't dan ter degen droog is, kan men het in den buisbouw aan 't dakwerk gebruyken, daar 't ligt en redelyk durabel is, maar te versche gebruykt, word 't ligt wormstekig, en omtrent den grond kan 't t'eenemaal niet duuren. 't Word echter op *Leytimor* veel gezocht tot dakwerken, om dat het lange sparren geeft, boewel het versche zynde, swaar valt uyt het bosch te draagen, en langzaam opdroogt; zyne schorsse gewreven, en onder water in de klippen gestoken, doet de Aalen sterven, en dood voor den dag komen.

Caju Lapia het kleenbladige, of daar voor van de Sorianen gehouden, heeft veel kleender bladeren, 4. en 5. duymen lang, 2. vingers breed, agter en voren toege-spijst schier tot aan de tak, met evene kanten, en fyne parale-